

Bożena Zawadzka

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

 <https://orcid.org/0000-0003-3421-2303>

Małgorzata Kaliszewska

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

 <https://orcid.org/0000-0002-6704-3836>

Inspiracje Demelowskie na dzisiaj i jutro

Pamięci Profesora Macieja Demela (1923–2017)

Wstęp

Wybitny, wszechstronny uczony Maciej Demel jako pierwszy w Polsce uzyskał tytuł profesora z dziedziny kultury fizycznej (1971). Profesor zwyczajny nauk o kulturze fizycznej, doktor habilitowany nauk humanistycznych, doktor *honoris causa* Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie, pedagog, lekarz, magister wychowania fizycznego zmarł w wieku 94 lat dnia 27 stycznia 2017 roku. Kiedy odchodzi tak wielki zasłużony dla nauki człowiek i badacz, obowiązkiem jego współczesnych jest wejrzeć w pozostawioną im spuściznę naukową i pisarską i znaleźć dla siebie inspirację na dalsze lata pracy. Ponadto podjąć w jakimś zakresie „porzucone”, niedokończone dzieło i nieść je na własnych barkach w takiej masie, jaką mogą udźwignąć. Mogą te słowa zabrzmieć dziś nazbyt patetycznie, ale wszyscy zdajemy sobie sprawę z tego, że w toku mijającego życia, szybko następujących zmian, dynamiki wydarzeń codziennych porzucony skarb może zaginąć, może zostać ukryty pod warstwą mniej ważnych, mniej znaczących i nośnych, za to hałaśliwiej głoszonych myśli, ulec zagłuszeniu i wreszcie – zapomnieniu.

Celem niniejszego artykułu jest próba nakreślenia „mapy” istotnych, aktualnych zagadnień, które należałoby wydobyć ze spuścizny Macieja Demela, odnowić i udostępnić kolejnym pokoleniom badaczy. Warto zmierzyć się z dostrzeżonymi w tych zagadnieniach dylematami.

Wspomnienie drogi życiowej i zawodowej Macieja Demela

Dla wielu światłych nauczycieli wychowania fizycznego i nauczycieli zdrowia profesor Maciej Demel był i pozostał wielkim autorytetem naukowym, jego publikacje dawały pokoleniom podstawę teoretyczną i wskazywały zasoby historyczne oraz tradycję rozwoju ruchu higienicznego¹. Profesora interesowały oprócz ruchu higienicznego również biografie wybitnych higienistów i lekarzy²; Maciej Demel rozwijał teorię wychowania zdrowotnego i fizycznego – następnie pedagogiki zdrowia³ – z teorii tej studenci i badacze czerpią, choć nadal za mało. Nawiązując do przeszłości, ostrzegał: „Patrząc wstecz, możemy napotkać wcześniejszych autorów naszych – oryginalnych, jak mniemamy – myśli, pomysłów, odkryć i wynalazków. Kto nie jest gotów na takie spotkanie, niech się ogląda za siebie”⁴.

Profesor był w pierw nauczycielem w tajnym nauczaniu (1942-1945), potem został magistrem wychowania fizycznego (1948), następnie pedagogiki (1949), lekarzem (1952), doktorem nauk humanistycznych (1962), doktorem habilitowanym nauk humanistycznych (1965), pierwszym w Polsce profesorem nadzwyczajnym nauk o wychowaniu fizycznym (1971) i profesorem zwyczajnym nauk o wychowaniu fizycznym (1979), doktorem *honoris causa* Akademii Wychowania Fizycznego

¹ M. Demel: *Pedagogiczne aspekty warszawskiego ruchu higienicznego (1864-1914)*. [Monografie Pedagogiczne. T. 12]. Wrocław: Ossolineum, 1964; Idem: *Księga tradycji Polskiego Towarzystwa Higienicznego, chronologia - biografia - topografia. Tom 1. Czas niewoli. „Problemy Higieny” 1986, nr 1; Idem: Księga tradycji Polskiego Towarzystwa Higienicznego, chronologia - biografia - topografia. Tom 2. Między wojnami. „Problemy Higieny” 1991, nr 35; Idem: *Z dziejów promocji zdrowia w Polsce tom I i II oraz tom III*. Kraków: Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, 2000.*

² M. Demel: *W służbie Hygei i Syreny. Życie i dzieło doktora Józefa Polaka*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, 1970; Idem: *Nauczyciel zdrowia. Życie i dzieło doktora Stanisława Kopczyńskiego 1873, 1933, 1973*. Warszawa: Nasza Księgarnia, 1972; Idem: *Siedem pasji doktora Dobrzyckiego*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, 1974; Idem: *Wysooko jak król Zygmunt. Życie i dzieło doktora Stanisława Markiewicza*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, 1977; Idem: *Aleksander Landy. Życie i dzieło. Lekcja pedagogiki i medycyny przyszłości*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982.

³ M. Demel: *Pedagogika zdrowia*. Wyd. 2. zm. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1980.

⁴ M. Demel: *O co i po co pytamy historię. „Zdrowie - Kultura Zdrowotna - Edukacja” [AWFiS w Gdańsku] 2009, T. 3, s. 15.*

w Krakowie (1993), w końcu członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Higienicznego.

Kilka lat temu z okazji dziewięćdziesięciolecia urodzin Macieja Demela Zbigniew Cendrowski, redaktor naczelny „Lidera”, wskazał, że znaczenie profesora dla polskich nauk o człowieku wynika stąd, że Demel „jest mistrzem i nauczycielem w trzech dziedzinach: pedagogice, medycynie i kulturze fizycznej (tu był profesorem najpierwszym). To On, lekarz i pedagog, wywiódł z tych dwu nauk i nobilitował trzecią: kulturę fizyczną, współtworząc jej podwaliny naukowe i powinności wychowawcze”⁵.

Macieja Demela polska szkoła wychowania zdrowotnego (edukacji zdrowotnej)

W literaturze przedmiotu podkreśla się, iż Maciej Demel był między innymi twórcą polskiej szkoły wychowania zdrowotnego, autorem kilkuset prac naukowych z pedagogiki zdrowia i historii medycyny społecznej, badaczem uwypuklającym związek wychowania zdrowotnego z przeszłością. Napisał: „Uformowany długą tradycją polski model (czy system), polegający na mocnym osadzeniu spraw zdrowia w całokształcie oświaty, opieki i wychowania, uznano za najlepszy nie tylko w Europie, ale także w całym świecie, na Międzynarodowym Kongresie Pedagogów w Paryżu w 1931 roku”⁶. I napominał za Marcinem Kacprzakiem, że „nie mózg dziecka chodzi do szkoły, lecz ono całe”⁷. Był twórcą koncepcji i podstaw teoretycznych wychowania zdrowotnego w Polsce, twórcą pedagogiki zdrowia, autorem pierwszej w Polsce monografii poświęconej tej subdyscyplinie pedagogiki (1980)⁸. Irena Celejowa podkreśla wartość dzieła Macieja Demela *O wychowaniu zdrowotnym* (1968) – pisze: „autor udowodnił, że wychowanie zdrowotne zmierza do poznania i zrozumienia samego siebie oraz opanowania najtrudniejszej ze sztuk – »sztuki życia«. Według Autora, polega ona na jedności tego, co stanowi somę i psychikę”⁹.

⁵ Z. Cendrowski: *Drodzy Czytelnicy*. „Lider” 2013, nr 7, s. 2.

⁶ M. Demel: *Przedmowa*. W: B. Zawadzka: *Wychowanie zdrowotne w szkole podstawowej*. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, 1995, s. 5.

⁷ Ibidem.

⁸ B. Woynarowska: *Maciej Demel – najwybitniejszy historyk ruchu higienicznego i promocji zdrowia w Polsce*. „Lider” 2013, nr 7, s. 5.

⁹ I. Celejowa: *Higiena, jako medycyna zapobiegawcza jest jej wyższą formą*. „Lider” 2013, nr 7, s. 12.

Na podstawie teorii Macieja Demela można wyodrębnić kilka zagadnień z zakresu wychowania zdrowotnego charakterystycznych dla „polskiej szkoły”. Zagadnienia te należałoby może krytycznie opracować i podjąć w toku współczesnej praktyki edukacji zdrowotnej, choć nie należy deprecjonować modeli zachodnich, funkcjonujących w polskich realiach oświatowych. Oto te zagadnienia:

Po pierwsze: oparcie edukacji zdrowotnej na tradycji jako fundamencie, który nie tylko daje wsparcie, lecz także dostarcza inspiracji twórczej współczesnym promotorom zdrowia. Pamięć o Grzegorzcu Piramowiczu, Jędrzeju Śniadeckim, Henryku Jordanie, Stanisławie Kopczyńskim, Marcinie Kacprzaku czy Helenie Radlińskiej – wymienimy tylko kilka nazwisk – pozwala uważać edukację zdrowotną za ważną część zarówno polskiej pedagogiki społecznej, jak i polskiej tradycji oświatowej, godnej pamiętania i przywoływania¹⁰, a biografie tych wybitnych postaci siłą wyrazu osobistego i dorobkiem mogą inspirować do podejmowania zadań społecznych na miarę wyzwań przyszłości.

Po drugie: uznanie edukacji zdrowotnej za obszar interdyscyplinarny, czerpiący z nauk pokrewnych potrzebną wiedzę i doświadczenia. Takie podejście powinno motywować zainteresowanych do pogłębiania wiedzy z zakresu edukacji zdrowotnej o zagadnienia z innych dyscyplin, poszerzania pola widzenia problemów, z jakimi boryka się młode pokolenie Polaków, a problemy te często ujawniają się w trakcie pobytu młodych ludzi w placówkach oświatowych.

Po trzecie: osadzenie edukacji zdrowotnej w „całokształcie oświaty, opieki i wychowania” czyniące siedlisko otwartym na najbliższe środowisko życia uczniów. Niech to będzie nie tylko postulatem, lecz także codzienną praktyką, w której potwierdzona zostanie trafność tych rodzimego pochodzenia stwierdzeń w ich konfrontacji z programami i zaleceniami WHO oraz innych instytucji zagranicznych.

Po czwarte: traktowanie edukacji zdrowotnej jako „sztuki życia”, wymagającej pracy nad sobą, poznania własnych silnych i słabych stron oraz specyficznych potrzeb własnego organizmu.

Marian Kapica, podkreślając zasługi Macieja Demela dla edukacji zdrowotnej i pedagogiki zdrowia, wskazał, iż opublikowanie przez niego w roku 1980 dzieła pt. *Pedagogika zdrowia* „oznaczało przybliżenie czytelnikowi w pełni dojrzałych, teoretycznych podstaw pedagogiki zdrowia. Jako subdyscyplina pedagogiczna zyskała ona uznanie oraz akceptację w pedagogicznym świecie, czego najlepszym potwierdzeniem było powołanie Sekcji Pedagogiki Zdrowia Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk. Jej długoletnim przewodniczącym był Profe-

¹⁰ E. Syrek: *Zdrowie w aspekcie pedagogiki społecznej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000, s. 20–25, 31–36.

sor Maciej Demel. [...] W efekcie pedagogika zdrowia znalazła trwałe miejsce w murach uniwersytetów oraz różnego typu szkół wyższych”¹¹. Oznacza to, że odpowiedzialność za przygotowanie przyszłych nauczycieli do realizacji zadań z obszaru pedagogiki zdrowia ciąży na nauczycielach akademickich, stających się w ten sposób współodpowiedzialnymi za kształt i wymiar tej „polskiej szkoły” edukacji zdrowotnej.

Rodzi się jednak pytanie: czy w czasach umiędzynarodawiania nauki te dążenia do pokazywania rodzimych osiągnięć z przeszłości, wyodrębnianie „polskiej szkoły” nie będzie poczytywane nam za zaściankowość? Czy w konfrontacji z zagranicznymi projektami warto jeszcze dzisiaj podkreślać jakąś odrębność własnych (lokalnych) doświadczeń bądź ich nawet niedostrzeżone i niedocenione prekursorstwo? A może trzeba jednak pokazywać, że polski dorobek jest dorobkiem z gruntu europejskim? Pamiętamy, że w czasach zaborów Polska była wykreślona z mapy świata i do dzisiaj wiele osiągnięć wybitnych Polaków z ówczesnych czasów przypisywanych jest innym krajom. Demel stanowczo podkreślał znaczenie przeszłości dla edukacji, w przeszłości widział fundamenty wiedzy i powodzenia dnia dzisiejszego.

Demelowska humanistyczna teoria wychowania fizycznego

Maciej Demel stworzył i rozwijał przez wiele lat oryginalną, nowoczesną, humanistyczną teorię wychowania fizycznego, traktowanego jako proces przygotowania dzieci i młodzieży do uczestnictwa w kulturze fizycznej przez całe życie. Teoria ta zakładała ścisły związek wychowania fizycznego i zdrowotnego. Doskonale rozwinął i zobrazował teorię Demela Henryk Grabowski w pracy *Co koniecznie trzeba wiedzieć o wychowaniu fizycznym*¹².

Natomiast Tadeusz Maszczak przypomniał ważną myśl twórcy pedagogiki zdrowia dotyczącą repedagogizacji wychowania fizycznego: „Zdaniem Macieja Demela, przedmiotem wychowania nie może być ciało, lecz jedynie osobowość wychowanka. Takie postawienie sprawy przywróciło wychowanie fizyczne pedagogice, doprowadziło do rein-

¹¹ M. K a p i c a: *Profesora Macieja Demela zasługi dla edukacji zdrowotnej i pedagogiki zdrowia*. „Lider” 2013, nr 7, s. 14. Szersze opracowania tego zagadnienia znajdziemy w wielu pracach kontynuatorów Demelowskiej idei pedagogiki zdrowia (takich autorów, jak: E. Mazurkiewicz, Z. Żukowska, B. Woynarowska, E. Syrek, M. Kapica, B. Zawadzka, A. Gaweł, A. Krawański, W. Wrona-Wolny).

¹² H. G r a b o w s k i: *Co koniecznie trzeba wiedzieć o wychowaniu fizycznym*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2000.

tegracji wychowania fizycznego z wychowaniem, nie gubiąc po drodze jego specyfiki. [...] Od Demela wyszło, przyjęte dziś szeroko, pojęcie: wychowanie do kultury fizycznej oraz akcentowanie dalekosiężnych celów wychowania fizycznego, a nie jego funkcji doraźnych”¹³.

Profesor Maciej Demel przypominał ponadto, że wychowanie fizyczne i zdrowotne zapoczątkowali sami uczniowie poprzez samorzutne rekreacje, a Komisja Edukacji Narodowej je usankcjonowała, wprowadzając do szkół wychowanie fizyczne i wykład higieny. „Geneza tego przedmiotu jest zatem wyjątkowa, bo spontaniczna, podczas gdy pozostałe przedmioty były uczniom narzucone”¹⁴.

Czy z tych faktów nie powinna się zrodzić myśl o potrzebie ciągłego udoskonalania programów szkolnego wychowania fizycznego, by stało się ono przyjemnością i zadaniem podejmowanym przez uczniów z poczuciem odpowiedzialności za własny rozwój fizyczny? By nie zdarzały się już przypadki bezmyślnego rezygnowania z tych lekcji pod byle pretekstem?

W stronę praktyki i metodyki szkolnej promocji zdrowia i edukacji zdrowotnej

Maciej Demel nawiązał do najnowszej przeszłości, czyli krystalizowania się koncepcji wprowadzania edukacji zdrowotnej do szkół, w słowach, które warto tu przypomnieć: „W kreślonych wówczas projektach rysują się trzy warianty: 1) osobny przedmiot, 2) treści rozproszone, 3) tandem z wychowaniem fizycznym. W projektowaniu drugiej wersji gigantyczną pracę zebrania treści wspomagających wychowanie zdrowotne, zawartych we wszystkich przedmiotach szkolnych, wykonał Cezary Stypułkowski¹⁵. Konstruowaniu trzeciej wersji przewodził

¹³ T. M a s z c z a k: *Maciej Demel – wzór uczonego i humanisty*. „Lider” 2013, nr 7, s. 8.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Swój udział w wydobywaniu treści powiązanych z wychowaniem zdrowotnym w programie nauczania poszczególnych przedmiotów szkolnych miała Małgorzata Kaliszewska, wówczas nauczycielka w Szkole Podstawowej nr 103 w Krakowie, pełniąca funkcję koordynatora w projekcie dr. Cezarego Stypułkowskiego. Na temat projektu por. *Zagadnienia wychowawczo-zdrowotne w przedmiotach szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Podręcznik dla nauczycieli*. Red. C. S t y p u ł k o w s k i. Kraków: Zakład Wychowania Zdrowotnego Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie–Studium Pedagogiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999; M. K a l i s z e w s k a: *Dzieje jednego projektu całościowego*. W: *Edukacja zdrowotna: wybrane kwestie*. Kraków–Gliwice: UKiP J&D Gębka, 2009.

Zygmunt Jaworski. [...] Swobodnie czerpie się z nauk i doświadczeń Zachodu. Rolę taranu pełni sieć szkół promujących zdrowie – dzieło Barbary Woynarowskiej. Jej to staraniem, po latach borykaniny, zdrowie wpisano wreszcie do edukacyjnych zadań szkoły. W toku arcytrudnych negocjacji rzecz przechodzi przez fazę tzw. ścieżek międzyprzedmiotowych. Oto pośpieszny z konieczności opis tej drogi, którą mamy za sobą. Szerzej i głębiej jest to omówione w książkach Bożeny Zawadzkiej (*Wychowanie zdrowotne w szkole podstawowej*, 1995) oraz Zygmunta Jaworskiego (*Koncepcje krzewienia kultury zdrowotnej w szkole polskiej*, 2005). [...] Na jej [faktografii – B.Z., M.K.] tle zadałem sobie pytanie: jakie nauki płyną z doświadczeń przeszłości, czy występują tu jakieś prawidłowości, od których zależy powodzenie naszej sprawy?”¹⁶

Odpowiedź na to pytanie jeszcze nie została sformułowana, choć można wskazać wyłaniające się tu perspektywy. Może ma znaczenie spostrzeżenie Demela, że młodzież podejmując samorzutnie aktywność fizyczną, wskazała na taką potrzebę, wobec czego należy dostarczać uczniom więcej niż dotąd inspiracji i zachęty, motywującej tych, którzy już zapomnieli o aktywności fizycznej?

Nauczyciel zdrowia w koncepcji Macieja Demela

Nauczycielom zdrowia Maciej Demel poświęca wiele miejsca w swoich pracach. Pisze o takich nauczycielach jako „wychowawcach zdrowia”, traktuje ich jako pracowników szkoły „o przygotowaniu medyczno-pedagogicznym, zorientowanym wyłącznie lub przede wszystkim na działalność w zakresie wychowania zdrowotnego (oświaty zdrowotnej)”¹⁷. Warto podkreślić, że realizacji takiego postulatu Demela nadal nie ma w polskich szkołach¹⁸.

Zwraca uwagę fakt, iż Demel bardzo szeroko rozumiał „wychowawstwo” w obszarze zdrowia. Pierwszymi „wychowawcami zdrowia” są –

¹⁶ M. Demel: *O co i po co pytamy historię...*, s. 13.

¹⁷ M. Demel: *Pedagogika zdrowia...* [1980], s. 153.

¹⁸ Zob. E. Syrek: *Promocja zdrowia poprzez edukację zdrowotną w systemie kształcenia ogólnego dzieci i młodzieży – współczesna potrzeba i konieczność*. W: *Teoretyczne podstawy edukacji zdrowotnej. Stan i oczekiwania. Materiały z Konferencji Naukowej, Kamień Śląski 25–26 września 2000 r.* Red. B. Woynarowska, M. Kapica. Warszawa: Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej, 2001, s. 22; także: B. Zawadzka: *Nauczyciel zdrowia w nowej koncepcji reformy szkolnej*. W: *Teoretyczne podstawy edukacji zdrowotnej. Stan i oczekiwania. Materiały z Konferencji Naukowej, Kamień Śląski 25–26 września 2000 r.* Red. B. Woynarowska, M. Kapica. Warszawa: Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej, 2001, s. 181–183.

według tego pedagoga – rodzice, gdyż rodzina jest pierwszym środowiskiem wychowawczym. Rodzicowi wspiera służba zdrowia (personel poradni D, lekarz, higienistka szkolna, lekarze i dentyści zatrudnieni w tych instytucjach), a dopiero później instytucje oświatowe – ich kadre należy przygotować tak, by mogła ona realizować zadania z zakresu edukacji zdrowotnej.

W polskiej literaturze przedmiotu przytacza się trafne wypowiedzi (z roku 1787) zasłużonego dla sprawy edukacji zdrowotnej ks. Grzegorza Piramowicza. Na temat obowiązków nauczycielskich w zakresie dbałości o zdrowie uczniów pisał on tak: „Cel jego [nauczyciela – B.Z., M.K.] jest bardzo szlachetny, przykładać się do szczęśliwości ludu przez dobre wychowanie co do zdrowia, co do wiary i cnoty, co do nauki potrzebnej ku dobremu odbywaniu powinności i spraw życia każdego przyzwoitych”¹⁹.

Na początku wieku XX ogromne zasługi dla doskonalenia nauczycieli i pracowników służby zdrowia w zakresie oświaty sanitarnej w Polsce miała Państwowa Szkoła Higieny w Warszawie. Natomiast Sejm Nauczycielski w roku 1919 postulował między innymi rozwój wychowania fizycznego i higieny szkolnej²⁰.

Maciej Demel w swoich pracach o współczesnych sobie nauczycielach zdrowia wskazywał te obszary ich kompetencji, które komisja przy Polskiej Akademii Nauk wymieniła w latach sześćdziesiątych XX wieku, gdy zajmowała się planem „higienizacji” przyszłych nauczycieli, a więc: płaszczyzna wychowawcza, dydaktyczna i metodyczna²¹. Zwracał uwagę na przykład na „wrażliwość higieniczną, umiejętność patrzenia na dziecko jako na rozwijający się żywy organizm o dużej skali zróżnicowania”²². Ponadto twierdził, że pedagogika zdrowia przyczynia się do tego, by nauczyciele postrzegali ucznia całościowo, a więc by widzieli także ucznia ciało ze wszystkimi jego potrzebami.

Zdaniem Demela, schemat Piramowicza można wypełnić dzisiaj nowoczesną treścią. Mianowicie o efektywności pracy nauczyciela i dzisiaj decydują następujące czynniki:

- to, jakim jest on wzorem osobowym;
- to, jaką ma wiedzę o czynnikach rozwojowych;

¹⁹ G. P i r a m o w i c z: *Powinności nauczyciela (1787)*. Wrocław 1959 – cyt. za: M. D e m e l: *O wychowaniu zdrowotnym*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1968, s. 105.

²⁰ M. D e m e l: *O wychowaniu zdrowotnym...*, s. 47.

²¹ M. D e m e l: *Problemy wychowania higienicznego nauczycieli (z prac PAN)*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1963, nr 4; I d e m: *O wychowaniu zdrowotnym...*, s. 109–110.

²² M. D e m e l: *O wychowaniu zdrowotnym...*, s. 109.

– to, jakie jest jego zamiłowanie do działalności propagującej zdrowie (ta kwestia wykracza już poza obowiązki nauczyciela)²³.

I jeszcze jedna ważna kwestia, na którą zwrócił uwagę Maciej Demel: higienizacja samych nauczycieli, o którą upominał się Stanisław Kopczyński i w której ma on duże zasługi²⁴.

Przedstawione tu informacje nie wyczerpują tematu, ale mogą stanowić dla współczesnych nauczycieli rodzaj przypomnienia: że codziennej trosce o zdrowie i samopoczucie wychowanków powinna towarzyszyć troska o własne zdrowie nauczycieli, przeciwdziałanie wypaleniu zawodowemu przez odpowiedni tryb życia oraz starania o autentyczną i owocną współpracę w kwestii zdrowia uczniów z ich rodzicami i opiekunami.

Dwoistości w edukacji zdrowotnej i promocji zdrowia

Maciej Demel wskazywał też na pewne dwoistości w obszarze wychowania zdrowotnego. Taką dwoistość dostrzegał w podejściu do sportu. Twierdził, że „stawianie osobnika w sytuacji konfliktu ma niebagatelny walor wychowawczy, bo właśnie w warunkach wyboru kształtują się postawy prozdrowotne, stanowcze i trwalsze od narzucanych lub wyhodowanych w bezkolizyjnym zaciszu”²⁵.

Inną dwoistość dostrzec można, jak twierdził pedagog, w ekoedukacji, tak ważnej dla zdrowia. Zdaniem Demela, „rzecz nabiera głębszego wymiaru, gdy rozważymy ją na tle sprzeczności między tym, co człowiek chciałby osiągnąć, a tym, co chciałby zachować. Bo przecież my wszyscy, optując za ochroną środowiska, przyczyniamy się do jego skażenia”²⁶.

Demel podejmował też temat dwoistego podejścia do ciała człowieka (przedmiot *versus* osobowość)²⁷. Obecnie dwoiste podejście do zdrowia i edukacji zdrowotnej jest częstsze na skutek istnienia wieloparadygmatycznej rzeczywistości i wielości wzorów kulturowych, także w odniesieniu do stylu życia i dbałości o zdrowie²⁸. Obserwuje się też

²³ M. Demel: *Pedagogika zdrowia...* [1980], s. 146.

²⁴ Ibidem, s. 24.

²⁵ Ibidem, s. 146; M. Demel: *Pedagogika zdrowia*. „Chowanna” 2002, nr 1, s. 23.

²⁶ M. Demel: *Pedagogika zdrowia...* [2002], s. 24.

²⁷ M. Demel: *Pedagogika zdrowia...* [1980], s. 104–121.

²⁸ Na temat dwoistości w pedagogice pisał Lech Witkowski w wielu publikacjach, na przykład: *Przełom dwoistości w pedagogice polskiej. Historia. Teoria. Krytyka*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2013.

wyraźnie spadek zaufania do lekarzy i farmaceutów, co rodzi często dylematy; ilustracją tego może być dyskurs medialny na temat szczepień.

Dostrzeganie dylematów i dwoistości pozwala kreślić dynamiczny obraz ucznia, szkoły, siedliska życia, środowiska przyrodniczego, polityki oświatowej, wskazywać ich relacje wzajemne oraz dokonywać ich opisów bądź badań w interesie zdrowia wszystkich podmiotów edukacji. Maciej Demel był tego świadomy i wskazywał te zagadnienia już wiele lat temu.

Podsumowanie

Już ten pobieżny szkic ukazuje potencjał tkwiący w spuściźnie Macieja Demela, wymagający przemyślenia, ożywienia i aktualizacji oraz zaplanowania zadań, bądź tylko przesłanek do zadań, jakie można już dzisiaj sformułować dla przyszłych badaczy tego obszaru wiedzy.

Po pierwsze, należy wyszukiwać i opracowywać dokumenty dorobku przeszłości, zwłaszcza dowody doświadczeń i praktyk szkolnych, oraz gromadzić publikacje nie tylko naukowe, lecz także popularnonaukowe oraz publicystyczne, gdyż te najczęściej szybko znikają w chłupach przeszłości.

Po drugie, trzeba traktować obszar pedagogiki zdrowia interdyscyplinarnie w najlepszym słowa tego znaczeniu, ale celowo, bez zbędnego eklektyzmu, zwłaszcza w sferze metodologicznej, która dodatkowo wymaga przemyśleń i aktualizacji, stosownie do podejmowanych problemów badawczych.

Po trzecie, warto podnosić jakość wykształcenia przyszłych nauczycieli i promotorów zdrowia przez ukazywanie im dwoistości w obszarach teorii i praktyki oraz wskazywać możliwości radzenia sobie z dylematami wyboru. Powinniśmy uświadamiać studentom, że są oni częścią tej „polskiej drogi” i mogą mieć kiedyś realny wpływ na jej kształt, przebieg i cele.

Na zakończenie niech nam będzie wolno jeszcze raz zaczerpnąć myśl z dorobku Mistrza: „Oto garść pośpiesznie zanotowanych refleksji związanych z zadaniem tematem. Rad będę, jeśli kogoś nakłoni do przemyśleń. Sięgając do historii, uczyłem się od naszych poprzedników, którzy umieli z niej korzystać, dostosowując rzecz do potrzeb swoich czasów. Na to zaś, by trafnie dostosować, trzeba rozumieć świat współczesny i nadążać za tempem przemian, a to jest cecha młodych i ludzi w pełni sił. Starzy są im pomocni jako nośnik tradycji i zawartego w niej surowca do owej modernizacji”²⁹.

²⁹ M. Demel: *O co i po co pytamy historię...*, s. 15.

Bibliografia

- Celejowa I.: *Higiena, jako medycyna zapobiegawcza jest jej wyższą formą*. „Lider” 2013, nr 7.
- Cendrowski Z.: *Drodzy Czytelnicy*. „Lider” 2013, nr 7.
- Demel M.: *Aleksander Landy. Życie i dzieło. Lekcja pedagogiki i medycyny przyszłości*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982.
- Demel M.: *Księga tradycji Polskiego Towarzystwa Higienicznego, chronologia – biografia – topografia. Tom 1. Czas niewoli*. „Problemy Higieny” 1986, nr 1.
- Demel M.: *Księga tradycji Polskiego Towarzystwa Higienicznego, chronologia – biografia – topografia. Tom 2. Między wojnami*. „Problemy Higieny” 1991, nr 35.
- Demel M.: *Nauczyciel zdrowia. Życie i dzieło doktora Stanisława Kopyńskiego 1873, 1933, 1973*. Warszawa: Nasza Księgarnia, 1972.
- Demel M.: *O co i po co pytamy historię*. „Zdrowie – Kultura Zdrowotna – Edukacja” [AWFiS w Gdańsku] 2009, T. 3.
- Demel M.: *O wychowaniu zdrowotnym*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1968.
- Demel M.: *Pedagogiczne aspekty warszawskiego ruchu higienicznego (1864–1914)*. [Monografie Pedagogiczne. T. 12]. Wrocław: Ossolineum, 1964.
- Demel M.: *Pedagogika zdrowia*. „Chowanna” 2002, T. 1 (18).
- Demel M.: *Pedagogika zdrowia*. Wyd. 2. zm. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1980.
- Demel M.: *Problemy wychowania higienicznego nauczycieli (z prac PAN)*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1963, nr 4.
- Demel M.: *Przedmowa*. W: B. Zawadzka: *Wychowanie zdrowotne w szkole podstawowej*. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, 1995.
- Demel M.: *Siedem pasji doktora Dobrzyckiego*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, 1974.
- Demel M.: *W służbie Hygei i Syreny. Życie i dzieło doktora Józefa Polaka*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, 1970.
- Demel M.: *Wysoko jak król Zygmunt. Życie i dzieło doktora Stanisława Markiewicza*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, 1977.
- Demel M.: *Z dziejów promocji zdrowia w Polsce tom I i II oraz tom III*. Kraków: Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, 2000.
- Grabowski H.: *Co koniecznie trzeba wiedzieć o wychowaniu fizycznym*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2000.
- Kaliszewska M.: *Dzieje jednego projektu całościowego*. W: *Edukacja zdrowotna: wybrane kwestie*. Kraków–Gliwice: UKiP J&D Gębka, 2009.

- Kapica M.: *Profesora Macieja Demela zasługi dla edukacji zdrowotnej i pedagogiki zdrowia*. „Lider” 2013, nr 7.
- Maszcza T.: *Maciej Demel – wzór uczonego i humanisty*. „Lider” 2013, nr 7.
- Syrek E.: *Promocja zdrowia poprzez edukację zdrowotną w systemie kształcenia ogólnego dzieci i młodzieży – współczesna potrzeba i konieczność*. W: *Teoretyczne podstawy edukacji zdrowotnej. Stan i oczekiwania. Materiały z Konferencji Naukowej, Kamień Śląski 25–26 września 2000 r.* Red. B. Woynarowska, M. Kapica. Warszawa: Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej, 2001.
- Syrek E.: *Zdrowie w aspekcie pedagogiki społecznej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000.
- Witkowski L.: *Przełom dwoistości w pedagogice polskiej. Historia. Teoria. Krytyka*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2013.
- Woynarowska B.: *Maciej Demel – najwybitniejszy historyk ruchu higienicznego i promocji zdrowia w Polsce*. „Lider” 2013, nr 7.
- Zagadnienia wychowawczo-zdrowotne w przedmiotach szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Podręcznik dla nauczycieli*. Red. C. Stypułkowski. Kraków: Zakład Wychowania Zdrowotnego Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie–Studium Pedagogiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999.
- Zawadzka B.: *Nauczyciel zdrowia w nowej koncepcji reformy szkolnej*. W: *Teoretyczne podstawy edukacji zdrowotnej. Stan i oczekiwania. Materiały z Konferencji Naukowej, Kamień Śląski 25–26 września 2000 r.* Red. B. Woynarowska, M. Kapica. Warszawa: Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej, 2001.
- Zawadzka B.: *Wychowanie zdrowotne w szkole podstawowej*. Kielce: WSP im. Jana Kochanowskiego, 1995.

Bożena Zawadzka, Małgorzata Kaliszewska

The Legacy of Maciej Demel for Today and Tomorrow

Summary: The aim of this article is to highlight topical issues that should be retrieved and revived from the academic legacy of Maciej Demel, in order to be perpetuated by another generation of researchers. The late founding father of health pedagogy and the modern concept of health education, as a physician, teacher, educator, and a tenured professor of physical culture science, was more than qualified to look at health pedagogy in a multifaceted, comprehensive way. Therefore, he became an unquestionable intellectual role figure in the said fields; a person who in his academic works pointed to phenomena and ways of approaching them which are still current. The sources of today's problems can be traced back to the past, in particular former health and education policies in Poland. The confrontation with the past helps to observe and

trace changes which may translate into diversity of approaches and help develop the most adequate methodology of health education and health promotion.

Keywords: Maciej Demel, the Polish school of health education, the humane theory of physical education, physical culture, health teacher, methodology of health education, duality of health education

Bożena Zawadzka, Małgorzata Kaliszewska

Demel'sche Inspirationen für heute und morgen

Zusammenfassung: Ziel des Artikels ist es, auf wichtige und aktuelle Aspekte zu verweisen, die aus dem Nachlass von Maciej Demel wiederbelebt, aktualisiert und an andere Generationen von Forschern weitergegeben werden sollten. Der verstorbene Schöpfer und Nestor der Gesundheitspädagogik und des modernen Konzeptes der Gesundheitserziehung, Maciej Demel, war Arzt, Lehrer, Pädagoge und ordentlicher Professor für Körperkulturwissenschaft. Deswegen verfügte er über alle Qualifikationen, um auf die Gesundheitserziehung und später auf die Gesundheitspädagogik aus vielen Perspektiven zu schauen und diese ganzheitlich zu präsentieren. Aus diesem Grund wurde er zur unbestreitbaren Autorität auf dem Gebiet der Gesundheitspädagogik und Körperkultur. Er war derjenige, der in seinen wissenschaftlichen Arbeiten auf solche Ansätze und Erscheinungen verwies, die heute immer noch aktuell sind. Die Quellen der heutigen Probleme können in der Geschichte, in der früheren Gesundheits- und Bildungspolitik in Polen entdeckt werden. Dies lässt auch Änderungen und mögliche Dualitäten erkennen sowie die passendste Methodik der Gesundheitserziehung und -förderung entwickeln.

Schlüsselwörter: Maciej Demel, polnische Schule für Gesundheitserziehung, humanistische Theorie des Sportunterrichts, Körperkultur, Gesundheitslehrer, Methodik der Gesundheitserziehung, Dualitäten in der Gesundheitserziehung